

Halil KARATAŞ

Enerji ve Güvenlik Uzmanı

ENERJİ GÜVENLİK DENKLEMİ

1. GİRİŞ

Uluslararası sistem içinde birçok dinamiği barındıran ve bunların küresel siyasetteki etki oluşturma potansiyellerine göre şekillenen girift bir yapıya sahiptir. Tarihsel süreçte sürekli olarak değişen ve gelişen sistemin dinamikleri de temel değişime paralellik göstermektedir. Bu durumu tarihsel sürecin evrelerinin farklı dinamiklere yoğunlaşmasıyla açıklayabiliriz, başlangıçta tamamen güçler dengesi ekseninde şekillenen sistem daha sonra savaş, ekonomik gelişmişlik ve en son olarak da küreselleşme ile geçmişteki tüm dinamikleri kapsayacak şekilde dizayn edilmiştir.

Küreselleşme ile gelen yeni dizayn, sisteme yeni özellikler kazandırmıştır. Uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen Westphalia anlaşmasının getirdiği ulus devlet yapısı, küreselleşme ile daha farklı bir boyut kazanmış ve gelişmiştir. Bu durumun en önemli nedeni ekonomik gelişmelerdir, ekonominin hızlanarak devam eden büyümesi ulusları kendi sınırlarını aşmak durumunda bırakmış ve ihtiyaç duydukları kaynak ve pazarlara sahip olmak için karşılıklı bağımlılık oluşturacak süreçlerin gelişmesinin önünü açmıştır.

Bağımlılık süreçlerini Dünya Sistemi teorisi ile açıklayan İmmanuel Wallerstein'e göre uluslararası sistem merkez, yarı-çevre ve çevre (core,semi-periphery,periphery) ülkelerden oluşmaktadır. Bu sistemdeki aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri de dünya sistemini meydana getirmektedir. Wallerstein'e göre merkez çevre ilişkisi aslında ilişkisel ve sabit olmayan bir durumdur ve sistemin içerisinde barındırdığı dinamizmin modern dünya ekonomik tarihinde, "kısmi tekellerin" üretimlerinin önce yarı-çevre, sonra da çevre ülkelere kaymasına neden olmuştur.¹ Buna bağlı olarak da dünya sisteminde sınıflar arası geçişin mümkün olduğu söylenebilir; fakat Wallerstein'e göre bu durum pek mümkün değildir çünkü merkezdeki devletlerin toplamına oranla çevrenin reel bir anlamı yoktur.

¹ <http://www.tuicakademi.org/bagimlilik-teorisi/26 Ocak 2014/> Erişim tarihi: 09.03.2017

Özellikle karşılıklı bağımlılığın artması sonucunda çevre ülkelerin merkezdekilerin ekonomi politikalarında söz sahibi olmaya başlamaları önemli avantajları beraberinde getirmektedir. Bu durum sistemin meydana getirdiği karşılıklı bağımlılığın yarı-çevre ve çevre ülkelere sağladığı önemli avantajlardan biri olarak görülebilir.

Genel çerçeveden bakıldığında gelişim açısından umutsuz olan çevre ülkelerin gelişim trendleri yakalamasının ana nedenlerinden biri; yukarıda da belirtildiği gibi merkezdeki ülkelerin üretim trendlerinin çevreye kaymasıdır. Ekonominin sektörel dağılımıyla paralellik gösteren bu trend kaymasını şu şekilde açıklamak mümkündür: Merkezdeki gelişmiş ülkelerin birincil ve ikincil sektörler olan tarım ve ağır sanayide gelişimlerini tamamlayıp hizmet sektörü ile beraber ileri teknoloji üretimine yönelik sanayi atılımları yapması çevredeki az gelişmiş ülkelerde birincil ve ikincil sektörler anlamında önemli yatırımsal manevra alanları yaratmıştır. Bu fırsatı değerlendirmek adına bazı hamleler yapan ülkeler önemli bir gelişim trendi yakalamışlardır. Yakaladıkları bu gelişim trendi söz konusu ülkelerin sistemdeki yerleri hakkında bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Sahip olduğu kaynaklar bakımından önemli bir sermayeyi elinde bulunduran Rusya, üretim potansiyeli açısından neredeyse dünya devlerini geride bırakmış olan Çin gibi ülkelerin halen yarı çevre yani gelişmekte olan ülke konumunda bulunmaları bu duruma bazı örneklerdendir.

Bağımlılık olgusu uluslar arası ticari ilişkilerde teorik olarak bu şekilde tezahür etmektedir. Pratikteki durum çok daha farklıdır. Teorik varsayımların pratikte farklı kollara ayrılıp daha da ayrıntılı bir hal alması kaçınılmazdır. Özellikle üretim, güvenlik ve sağlık gibi önemli alanlardaki bağımlılık durumu incelendiğinde neredeyse her ürün kalemi için ayrı bir durumun oluştuğu görülebilir.

Çalışmamızın ana konusu olan enerji de yukarıda bahsedildiği gibi teoride salt bağımlılık pratikte ise kullanışlılığı dolayısıyla çok çeşitli bağımlılık alanları oluşturma kapasitesine sahip önemli bir ticari unsurdur. Üretim sürecinin her aşamasında önemli bir yere sahip olması açısından enerjinin; üretimi başlatan, devam ettiren ve sürdürülebilirlik kazanmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri hatta en önemli unsur olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum bağımlılığın aslında üretim ile enerji arasında olduğunu göstermektedir.

Enerji olmadan üretim olmayacağı gibi üretim olmadan sahip olunan enerji kaynağının da bağımlılığı azaltmak adına bir faydası yoktur. Bu duruma örnek olarak Arap coğrafyası gösterilebilir. Sahip oldukları önemli enerji kaynaklarını üretimde kullanacak potansiyele

sahip olmadıklarından neredeyse bütün sanayi ürünlerinde hatta ve hatta kendi enerji kaynaklarını çıkarıp işleyecek teknolojide bile dışa bağımlıdırlar. Enerjiye sahip olmanın yanında onu kullanabilmek de büyük önem arz etmektedir.

Enerjinin üretim süreçlerindeki rolü, enerjiye olan talebi günden güne arttırmaktadır. Talepteki bu artış arz tarafını daha fazla üretim yapmaya teşvik etmektedir. Artan üretim sonucu arz-talep arasındaki bağlantıyı etkin bir şekilde sağlamaya yönelik yeni lojistik alternatifleri ortaya çıkmaktadır. Bu üç faktörün bir araya gelmesi de enerji piyasasını meydana getirmektedir. Oluşan bu devasa piyasada ürünün önemi dolayısıyla hem arz eden hem talep eden hem de ikisi arasındaki aktörler fiyatların belirlenmesi açısından büyük öneme sahiptirler.

Normal ekonomik süreçlerde olduğu gibi fiyatların belirlenmesinde arz ve talep arasındaki ilişkinin yanı sıra taşıma maliyetindeki değişken durum da enerji piyasasındaki fiyatların şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Taşıyıcı konumundaki ülkelerin fiyat belirlemedeki rolü değerlendirildiğinde, normal şartlar altında arz ve talep mercileri arasında gerçekleşen fiyat belirleme olayına üçüncü bir aktör olarak taşıyıcıyı da eklemektedir ve bu vesile ile taşıyıcı konumundaki ülke jeostratejik konumundan dolayı enerji kaynağına sahip olmadığı halde fiyatlamada önemli bir etkiye sahip olarak sistemde önemli bir rol üstlenmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu durumu enerji piyasasından örneklerle açıklayacağız.

2. ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji güvenliği Uluslararası Enerji Ajansı Tarafından en genel haliyle “karşılabilir bedellerle kesintisiz olarak devam eden enerji mevcudiyeti”² şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın dinamiklerini belirleyen ise piyasadaki reel aktörlerdir. Enerji piyasasındaki canlılık, günden güne artan talep ve piyasadaki aktörlerin zamanla daha etkin roller üstlenmeye başlamasıyla sürekli olarak artmaktadır. Piyasanın canlanması talebin artışının yanı sıra alternatiflerinde artışını beraberinde getirmektedir. Bu durum enerji arz ve talep güvenliği konularının önemini arttırmaktadır. Alternatiflerin artışını sağlayan aktörler ise enerjinin taşınmasında önemli rol oynayan “taşıyıcı” ülkelerdir. Yeni yatırımlarla alternatif enerji yollarının ortaya çıkması ve taşıyıcı özellikteki ülkelerin artışı ise enerji geçiş güvenliğini gündeme getirmektedir.

² <https://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/>Erişim tarihi: 22.03.2017

Günümüzde uluslararası ilişkilerin yönünü belirleyen en önemli faktörlerden biri enerjidir. Enerjinin, çağın gereksinimlerini karşılayacak biçimde insanlığın refahına sunulması için, kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi yoluyla enerji güvenliğinin teminatı niteliğinde bir “enerji diplomasisi” şekillendirmek adına:

- 1- Enerji Arz Güvenliği
- 2- Enerji Talep Güvenliği
- 3- Enerji Geçiş Güvenliği

üçlüsü gerek tarihteki kriz örnekleri gerekse gelecekte yaşanması muhtemel krizler bağlamında enerji piyasası açısından hayati öneme sahiptir. Enerji güvenliği ile alakalı yapılan çalışmaların hemen hemen hepsi arz güvenliği etrafında şekillenmiş talep ve geçiş güvenliği konularına gerektiği kadar önem verilmemiştir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde talep ve geçiş güvenliği konuları da ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Şekil 1. Enerji güvenlik Denklemi

2.1 Enerji Arz Güvenliği

Enerji arz güvenliği, Enerji piyasasında arz güvenliği, tedarik kaynaklarının talebe göre arzulan miktar ve nitelikte ve bu kaynaklar kullanılarak üretilen enerji türlerinin sistem ihtiyacını kısa, orta ve uzun dönemde sürekli ve öngörülebilir maliyetlerle karşılanması, sistemin ani değişikliklere karşı stabilitesini sağlama ve artan talebi karşılama yeteneğini ifade eder.³ Tanımdan da anlaşılacağı üzere çoğunlukla arz eden tarafın sorumluluğunda olan enerji arz güvenliği enerji piyasasının sürdürülebilirliği açısından çok büyük önem teşkil etmektedir. Enerji arzında yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı üretim için gereken enerjiyi ithalat yoluyla sağlayan ülkelerin üretim süreçlerini olumsuz etkiler. Bu durum enerji konusundaki bağımlılığın önemini kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla alternatif enerji kaynaklarına yöneliş, enerji bağımlısı ülkelerin enerji ile alakalı stratejik planlarında giderek daha geniş alan kaplamaktadır.

Petrol ve doğalgaz gibi üretimde önemli paya sahip enerji kaynaklarının arz riskleri enerji bağımlısı ülkeleri nükleer, güneş ve rüzgar enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarına yöneltmektedir. Her ne kadar alternatiflere yöneliş söz konusu olsa da ana enerji kaynaklarına bağımlılık durumu kaçınılmazdır. Gerek maliyetler gerekse karşılaştırmalı üretim azlığından dolayı direkt olarak alternatiflere yönelim taşıdığı üretim riskleri bakımından ciddi manada kısıtlanmaktadır. Ana enerji kaynağının en sade ve direkt işlenebilir haliyle talep noktasına ulaşması önemlidir. Bu da ciddi bir arz ve geçiş güvenliği sonucu oluşacak bir durumdur.

Doğalgaz ve petrolde önemli rezervlere sahip olan Arap coğrafyası, Rusya ve Orta Asya ülkeleri piyasayı neredeyse tamamen domine etmeleri ve buna paralel olarak enerji bağımlısı ülkelerde oluşan arz tedirginliği piyasayı sürekli gergin tutmaktadır. Piyasanın bu durumdan dolayı kırılabilir bir hal alması kaçınılmaz olmuştur. Fiyatlardaki keskin düşüşler ve yükselişler kırılabilirliğin en önemli örnekleridir; fakat bu düşüşlerin ve yükselişlerin ana nedenlerinin çoğunlukla küresel değil de bölgesel ekonomik dinamikler olması arz durumuna yönelik basit tehditlerin piyasayı etkileme potansiyelini gözler önüne sermektedir.

Petrol arzının tarihsel durumu arz güvenliğinin önemini kanıtlar niteliktedir. Petrolün keşfinden 1970 li yıllara kadar bol ve ucuz diyebileceğimiz fiyatlarla dünya pazarına arz edilen petrol 1973 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşlarında tam manasıyla stratejik bir silah olarak kullanıldı. Amerika'nın İsrail'i açıkça desteklemesi üzerine petrol arzının neredeyse tamamına sahip olan 10 Arap ülkesi başta Amerika ve Hollanda'ya sonrasında ise

³ Afşin C-D projesi Ve nükleer santral üretimlerinde alım yükümlülüğü ve arz güvenliği <http://www.botyid.com/>
Erişim tarihi 22.03.2017

bütün batı Avrupa'ya ambargo uygulamaya başladı. Bu vesile ile 1973 başlarında 3\$ seviyelerinde seyreden petrolün varil fiyatı 1974 e gelindiğinde 14\$ a ulaşmıştı. Bu artış zamanın ekonomik şartlarına göre piyasayı adeta alt üst etti. Arz güvenliği tehlikesinin piyasada oluşturabileceği etki de böylelikle bizzat piyasa tarafından test edilmiş oldu.⁴

Petrol fiyatlarındaki ikinci artış 1979 İran devrimi ile meydana geldi. Önemli arz kaynaklarından biri olan İran'ın iç politikasında yaşanan bir değişiklikten sonra İran petrolünün piyasadan çekilmesi petrolün varil fiyatını 1980 de 38\$ a kadar çıkarttı ki bu iki kattan daha fazla bir artış miktarıydı. Bu tarihten itibaren Nijerya'nın ve Kuzey Denizi Petrolünün artması fiyatların gerilemesini sağladı. Petrol fiyatları 1985 yılına kadar yavaş yavaş 25\$ a geriledi. Ardından Suudi Arabistan'ın da üretimi artırmasıyla fiyat bir anda 10\$ a indi. 1990 yılında Körfez Krizi'nde ulaşılan 33\$ seviyesi dışında, petrol fiyatları 1985-1995 yılları arasındaki on yıllık dönemde, 10-20 dolar bandında seyretti.⁵ Arz alternatiflerine paralel olarak arzın da ciddi manada artması fiyatlarda belirli bir bandın oluşmasını sağladıysa da yükseliş trendi özellikle arz mercilerinin kar marjlarının düşmesi üzerine devam etti.

1996 yılından itibaren hızla gerilemeye başlayan petrol fiyatlarının, 1999 yılının Ocak ayında, 1974 yılından sonra ilk kez 10 doların altına inmesi üzerine OPEC petrol bakanları üretimi kısma kararı aldı. Bu tarihten sonra petrolün varil fiyatı, kararlı bir şekilde, 10 dolardan 33 dolara kadar çıktı. Fiyatların sürekli yükselmesi, gelişmiş ülkelerin tepkisine yol açınca OPEC önce Nisan ve Temmuz aylarında iki kez üretim artırdı, ancak fiyatlar 30 doların üzerinde seyretmeye devam etti. 2004 yılına kadar belirli bant aralıklarında dalgalanan ham petrol fiyatları, 2004'ün ikinci yarısından itibaren 30\$ civarındaki seviyesinden hızlı bir yükseliş eğilimine girdi. 2005 yılının son çeyreğinde 60\$ düzeyinde bir duraklama gösterdikten sonra, 2006 yılı Temmuz ayında 75\$ civarına ulaştı.

Fiyatlardaki ani yükseliş dünya piyasalarında petrol fiyatlarının 100\$ seviyelerine kadar artarak dünyada yeniden bir petrol krizinin yaşanacağı endişelerini beraberinde getirdi. Ancak gerek ABD'deki yüksek petrol stoklarına, gerekse Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC'in petrol üretimini kısacağı şeklindeki endişelerin azalmasına paralel, fiyatlar 60\$ düzeyine gerilemeye başladı, 2006 yıl ortalamasında 'Brent türü' ham petrol fiyatı 65.14\$ olarak gerçekleşti.⁶ Ulaşılan bu seviye ABD'nin 11 Eylül saldırıları nedeniyle önce Afganistan'ı daha

⁴ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/29924.asp>, Güncelleme: 11:28 GMT 12 Eyl., 2000, Erişim tarihi: 16.03.2017

⁵ <http://www.brentpetrol.com/> Erişim tarihi:16.03.2017

⁶ <http://www.kamufinans.com/dunya-petrol-fiyatlarinin-tarihsel-gelisimi/15.03.2017>, Erişim tarihi: 16.03.2017

sonra da 2003'te Irak'ı işgal etmesinin ardından Ortadoğu petrol arzını tehlikeye sokmasının önemli sonuçlarından biridir.

Petrol Haziran 2008'de tarihteki en yüksek seviyesi olan 147\$ a kadar yükseldi. Yüksek petrol fiyatlarından yararlanmak isteyen OPEC'in, toplam üretim miktarı günlük ortalama 27,6 milyon varile ulaştı. Fakat, 2008 finansal krizi, küresel petrol talebini düşürerek fiyatları 2008'de 36 dolara kadar çekti. Petrol fiyatlarının tarihteki bu en hızlı düşüşünün ardından OPEC, fiyatları tekrar yükseltmek için üretim kısıma ve OPEC dışındaki ülkelerle koordineli hareket etme kararı aldı. Rusya ile ortak hareket etmeye çalışan OPEC'in pazar payı yüzde 50'nin altına düştü.

Rusya'nın önemli bir aktör olarak pazara girmesi Amerika'daki teknolojik gelişmeler sonucunda ulaşılan kaynak ve petrol ithalatının azaltılması dünya pazarında önemli bir arz fazlası oluşturdu. Piyasalardaki 1,5 milyon varili bulan arz fazlası ve dünyanın en büyük enerji tüketicisi Çin'in yavaşlamaya başlayan ekonomisi, petrolün varil fiyatının Kasım 2014'te 70\$ a kadar gerilemesi neden oldu. Bu durum arz tekelinin hemen hemen son bulması anlamına gelmekteydi. Rusya ve Amerika'nın maliyet gözetmeksizin sürekli olarak üretim yapmaları düşük maliyette üretim yapan Arap coğrafyasını tehdit etmekteydi. Günlük ortalama 90 milyon varile ulaşan petrol arzını frenlemenin yolunu yüksek arzı devam ettirmek olarak gören OPEC ülkeleri. Arzın devamını sağlayarak yüksek maliyetli ABD ve Rusya petrolünü Pazar dışına itmeyi hedefledi. OPEC in üretimde kesintiye gitmeme kararı alması üzerine petrol fiyatları Temmuz 2015 de 50\$ a kadar geriledi.

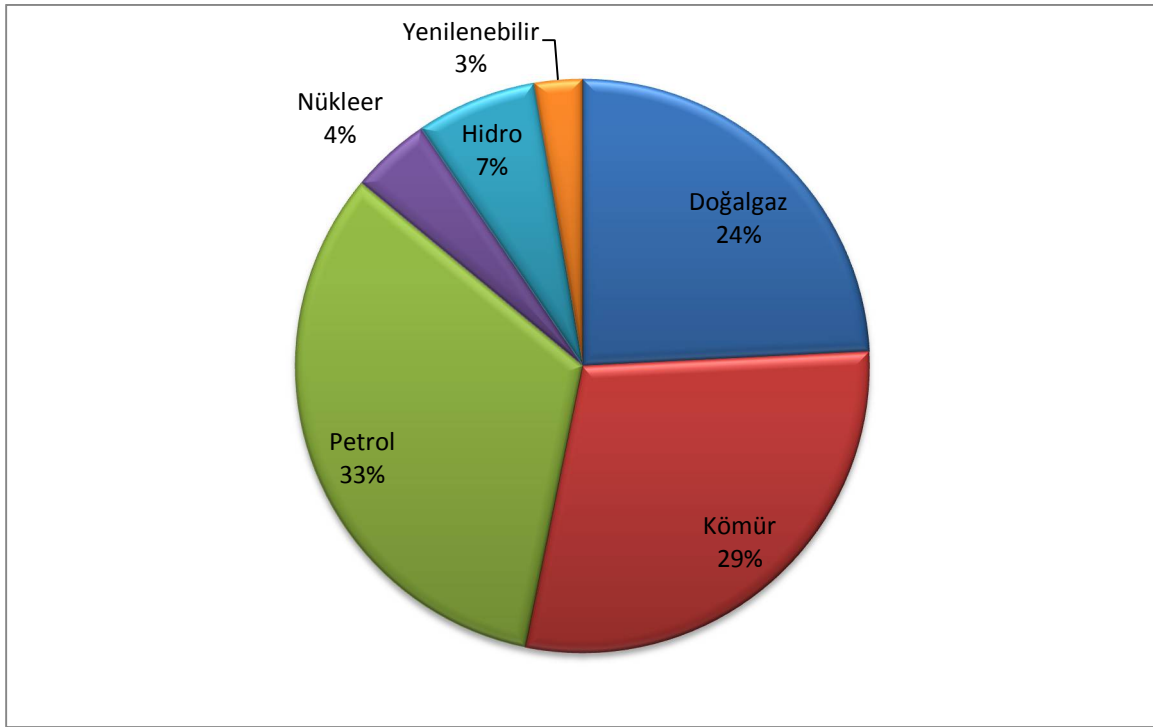
2016 yılı başlarında 30\$ a kadar düşen petrol fiyatları petrole bağımlı ülkeler açısından faydalı bir gelişme olsa da petrol üreticisi ülkeler açısından büyük zorluklara yol açtı. Özellikle Rusya petroldeki düşüş nedeniyle çok büyük mali kayıplar verdi. Şimdilerde ise tekrar 50-55\$ bandına yükselmiş olan petrol fiyatları önümüzdeki dönemde, ABD nin stok durumu ve OPEC in üretim durumuna göre şekillenecek gibi görünüyor.⁷

Arz güvenliğini detaylandırmak adına verdiğimiz petrol örneğinde görüldüğü gibi enerji arzı birçok dinamiği içinde bulunduran bir sistem haline gelmiş durumda. Petrol örneğinde olduğu gibi geçmişte alternatiflerin az olması ve bunun yanında tekel bir yapının bulunması nedeniyle arz mercileri fiyatta tek başına etkili olabilmekteydi. Bu durum arz güvenliğinin tehlikeye girmesini tetikleyen en önemli sebeplerden biridir. Enerji güvenliğinin tanımında

⁷ Türkiye Petrolleri Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu/ Mayıs 2016

da bahsettiğimiz gibi enerjinin sadece kesintisiz olarak değil aynı zamanda karşılanabilir bedellerle piyasaya sunulması enerji arzının güvenliğini oluşturmaktadır. OPEC in geçmişte uyguladığı fiyatları arttırmaya veya rakipleri piyasa dışına itmeye yönelik taktiklerin arz güvenliği açısından meydana getirdiği sıkıntıları petrol fiyatlarının tarihi seyrine baktığımızda rahatça görebiliriz. Bu durum sadece petrol için değil bütün enerji kaynakları için geçerlidir, herhangi bir enerji kaynağının arzında yaşanan sıkıntı üretime ve dolayısıyla piyasaya olumsuz yansır. Petrol genel kullanımdaki payı ve arz güvenliği konusunu ortaya çıkaran enerji kaynağı olması nedeniyle çalışmamıza örnek olarak seçilmiştir.

Grafik 1. 2015 yılı küresel birincil enerji tüketim oranları

2015 yılı küresel birincil enerji tüketim oranları (BP Energy Outlook to 2035)

Sonuç olarak enerji ticaretindeki tekelin yıkılması ve enerji üretim alternatiflerinin artırılması enerji arz güvenliği açısından dünya piyasasına çok önemli katkı sağlamıştır ve sağlamaya devam edecektir. BP nin yayınladığı 2015 dünya enerji raporuna göre alternatif enerji kaynaklarına yönelimin arttığı ve karbon salınımı yüksek fosil enerji kaynaklarına olan talebin az da olsa düştüğü görülmektedir. Bu trendin artarak devam etmesi dünya enerji piyasasının hem de küresel iklimin geleceği açısından çok büyük önem taşımaktadır.⁸

⁸ BP Statistical Review 2015

Tablo 1. 2015 yılı Dünya petrol ticareti

İhracat Bin v Bin v İthalat	ABD	KANADA	MEKSİKA	G. VE O. AMERİKA	AVRUPA	ESKİ SOVYETLER	ORTADOĞU	AFRİKA	AVUSTURALYASYA	ÇİN	HİNDİSTAN	JAPONYA	SİNGAPUR	DİĞER ASYAPASİFİK	TOPLAM İHRACAT
	ABD	0	802	555	1332	668	3	44	132	14	118	96	137	113	86
KANADA	3388	0	0.5	14	86	0.5	2	0.5	0.5	17	12	11	1	4	3535
MEKSİKA	842	22	0	19	224	0.5	0.5	0.5	0	14	85	7	67	10	1290
G. VE O. AMERİKA	1597	14	8	0	474	0.5	4	25	1	751	691	56	229	80	3930
AVRUPA	459	102	62	126	0	114	291	644	12	74	43	18	154	195	2294
ESKİ SOVYETLER	376	22	2	40	6028	0	282	57	40	926	41	314	247	557	8932
ORTADOĞU	1869	99	7	144	2056	7	0	516	121	3457	2440	3166	1082	4796	19760
KUZEY AFRİKA	120	38	0.5	94	1203	2	37	0	0.5	64	62	28	9	105	1762
BATI AFRİKA	343	62	3	268	1575	0.5	0.5	0	89	1153	581	60	5	296	4433
O. VE G. AFRİKA	1	0.5	0.5	1	7	0.5	1	0	0.5	165	19	3	4	2	203
AVUSTURALYASYA	2	0.5	0.5	5	0.5	0.5	0.5	0.5	0	60	2	44	48	149	310
ÇİN	6	1	2	81	11	7	30	25	11	0	21	11	105	235	546
HİNDİSTAN	91	0.5	0.5	80	162	0.5	409	188	7	7	0	63	144	130	1281
JAPONYA	14	1	1	5	3	0.5	1	2	58	37	1	0	67	89	279
SİNGAPUR	11	0.5	0.5	7	31	0.5	12	78	207	140	13	4	0	991	1494
DİĞER ASYA PASİFİK	103	2	1	15	73	1	21	42	465	557	117	410	780	0	2587
TOPLAM İTHALAT	9222	1163	641	2231	12601	134	1134	1709	1025	7540	4224	4332	3055	7.725	56736

2.2 Enerji Talep Güvenliği

Enerji talep güvenliği, enerji talebinin sürekli mevcudiyetinin güvence altında olması durumu olarak tanımlanabilir. Çoğunlukla arz güvenliği içinde bahsedilmesine rağmen talep güvenliğinin özellikle günümüz enerji kaynaklarındaki çeşitlilik artışı nedeniyle arz güvenliği kadar önemli bir hale geldiği tartışılmaz bir durumdur. Bu durumun oluşmasının en büyük nedeni arz güvenliğinde ele aldığımız enerjide tekelliğe dayalı yapıların günden güne çeşitlenen enerji kaynakları nedeniyle gücünü yitirmesi ve buna bağlı olarak da enerji bağımlısı ülkelerin düşük maliyetli enerji kaynaklarına yönelmesidir.

Enerji ile alakalı kuruluşların yayınladığı raporlara göre enerjiye olan talepte sürekli bir artış mevcuttur; fakat enerji kaynaklarının çeşitliliğinin de buna paralel olarak artış göstermesi enerji piyasasındaki dengelerde değişikliğe sebep olmuştur. Talebin farklı enerji kaynaklarına kayışı enerji arzının büyük bir kısmını elinde bulunduran ülkelerin kaynaklarını etkili bir şekilde kullanamamalarına veya en azından geçmişe göre daha az etkili kullanmalarına neden olmaktadır. Giriş kısmında bahsettiğimiz bağımlılık durumlarının daha fazla göz önüne geldiği bu senaryoda bağımlılığın azalması veya sona ermesi enerji ihraç eden ülkeler için ciddi tehditler oluşturmaktadır.

Bu konuda yayınlanmış en kapsamlı ve güncel raporlardan biri olan BP 2016 dünya enerji raporunun verilerine göre dünya enerji tüketimi sürekli olarak artmaktadır; fakat bu artış yeni enerji kaynaklarının ortaya çıkmasıyla belirli enerji kaynağındaki aşırı tüketim üzerinden değil bütün kaynakların beraber kullanılarak üretildiği enerjinin tüketimi yönünde gerçekleşmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına olan yönelim ciddi manada artmış petrol ve doğalgaz gibi ana enerji kaynakları piyasa üzerindeki etkisini kısmen kaybetmiştir.⁹

Ana enerji kaynaklarına olan bağımlılığın günden güne azalması bağımlılığı da azaltacağından enerji arz eden ülkelerin oluşabilecek olumsuz ekonomik etkileri azaltmaya yönelik bazı tedbirleri erkenden almaya başladığı görülmektedir. Arz güvenliği konusunda verdiğimiz petrol örneğindeki gibi bir kartelleşme durumunun artık imkansız yakın bir ihtimal olması arz mercii ülkelerin farklı alternatiflere yönelmesine sebep olmuştur. Talep güvenliği konusunda verilebilecek en kapsamlı örnek enerji kaynağı olarak doğalgaz ülke olarak da Rusya'dır.

Gelir kaynaklarının büyük bölümünü enerji ticaretinden sağlayan Rusya'nın enerji fiyatlarında meydana gelebilecek olası değişimlerden en fazla etkilenecek ülkelerden biri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. 2016 yılında petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş bu durumu kanıtlar niteliktedir. Arz güvenliği konusunda sorun yaşamamasına rağmen talep ve geçiş konularındaki bazı problemler nedeniyle enerji gelirlerinde ciddi değişimlerin olması Rusya'nın özellikle doğalgaz arzı ve alternatifleri engellemek adına önemli projeler geliştirmesine neden olmuştur. Avrupa'nın enerji

⁹ Bp Statistical Review 2016

konusunda kendisine olan bağımlılığını alternatif enerji yollarıyla azaltması tehlikesi Rusya'yı daha etkin bir enerji arz stratejisi izlemeye itmiştir.

Öte yandan Avrupa Birliği'nin hemen hemen tüm politika belgelerinde de belirtildiği gibi, Birliğin birinci önceliği, enerji arz güvenliği ve çeşitliliğini sağlamak. Bu bağlamda AB'nin Doğu'daki komşu ülkeleri stratejik bir öneme sahip. Avrupa ve Rusya'nın içinde bulunduğu karşılıklı arz talep güvensizliği doğalgaz bakımından ciddi sorunlara gebe gibi görünmekte. Bu durumda ortaya çıkan alternatif arayışı ise enerji geçişini ve geçiş güvenliğini gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak dünyada günden güne artan bir enerji talebi söz konusudur. Arz-talep ilişkilerinin diğer sektörlere oranla daha fazla stratejik önem taşıdığı enerji sektöründe özellikle kaynakların çeşitlenmesi ve sürekli bağımlılık durumu tıpkı Rusya Avrupa örneğinde olduğu gibi diğer arz ve talep kaynakları arasında da çeşitli güvensiz ilişkilere sebep olmaktadır. Enerji arz-talep denkleminde enerjinin stratejik bir kaynak olarak devam etmesi bu durumu da devam ettirecektir. Bu yüzden enerji diplomasisi konusunda atılacak adımlar hem arzın hem de talebin güvenliğini sağlaması açısından hayati önem taşımaktadır.

2.3 Enerji Geçiş Güvenliği

Enerji geçiş güvenliği, enerji ticaretine konu olan ürünün çeşitli yollarla sağlanan dağıtımının gerçekleştirildiği güzergahların güvenliğinin sağlanmasıdır. Kısaca arz ve talep mercileri arasındaki köprü'nün güvenliği olarak adlandırabileceğimiz bu durum özellikle enerji kaynaklarına olan bağımlılıktaki artış ve arz çeşitliliği nedeniyle büyük önem kazanmıştır. Enerji geçiş güvenliği vesilesiyle enerji piyasasına arz ve talep mercileri dışında geçiş ülkeleri de önemli birer aktör olarak katılmışlardır.

Aynı anda hem geçiş hem talep veya hem geçiş hem arz ülkesi konumunda olabilen geçiş ülkeleri, enerji arz çeşitliliği arttıkça piyasadaki aktivitelerini de arttırmaya yönelik politikalara ağırlık vermektedirler. Bu duruma verilebilecek en etkili örnek Türkiye'dir. Özellikle jeostratejik konumundan dolayı enerji arz ve talep mercileri arasında coğrafi olarak köprü durumunda bulunması Türkiye'yi enerji geçişinde zorunlu bir güzergah haline getirmiş ve enerji konusunda birçok avantaja sahip olma potansiyeline kavuşturmuştur.

Yıllardan beridir enerji konusunda sahip olduğu stratejik önemin yavaş yavaş somut bir hal alması Türkiye'yi enerji geçiş projelerinde önemli bir aktör haline getirmiştir. Enerji kaynak çeşitliliğini önemli ölçüde artırma isteğinde olan Avrupa'nın bazı projeler vasıtasıyla Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma isteğinin en belirgin örneği bazı geçiş projelerinin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu projelerin ilki TANAP projesidir. Kısa adı TANAP olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin amacı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, ardından Avrupa'ya

taşınmasıdır. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır.¹⁰ Bu proje ile Avrupa Rusya'ya olan bağımlılığını ciddi manada azaltmayı hedeflemektedir. Geçiş konusunda sorun yaşanmadığı sürece başarılı olması muhtemel olan proje Türkiye'ye enerji konusunda önemli avantajlar sağlayacaktır.

Harita 1. TANAP

Enerji alanında mevcut ilişkilerinin yanı sıra son yıllarda enerji politikalarında kendisine “enerji merkezi” olma hedefi koyan Türkiye, coğrafi konumunun getirdiği avantaj ile enerji arz ve talep eden ülkeleri birbirine bağlamasıyla önemli dercede bağımlı olduğu enerji kaynaklarını kolayca tedarik edebilecektir.¹¹ Geçiş projelerinin artması durumunda ise enerjinin toplanma merkezi haline gelebilecek potansiyele sahip olan Türkiye enerjide merkez ülke olma hedefine son zamanlarda iyice yaklaşmıştır.

Türkiye örneği enerji geçiş güvenliğinin kazandığı önemi kanıtlar niteliktedir. Enerji ticaretinin ekonomik büyümeyle doğru orantılı olarak artacağı göz önünde bulundurulursa geçiş güvenliğinin daha fazla önem kazanacağı aşikardır. Türkiye gibi enerji geçişi konusunda gerçek birer köprü görevi gören ülkelerin piyasaya daha etkili katılımları da bu vesileyle gerçekleşecektir.

¹⁰ <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> Erişim tarihi:22.03.2017

¹¹ Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma arayışı, Erdal Tanas Karagöl, Seyithan Ahmet Ateş Salihe Kaya, Mehmet Kızılkaya, s.10

SONUÇ

Ticaretin gerçekleŖmeye baŖladığı ilk günden beri büyük öneme sahip olan güvenlik konusu, günümüzde tehditlerin ve risklerin artmasına paralel olarak daha fazla önem kazanmıştır. Dünya ekonomisine katkısı yadsınamaz nitelikte olan enerji ticaretinin güvenliği de son derece önemlidir. Üretim süreçlerini başlatan aktör konumunda bulunan enerjinin güvenli bir şekilde arz kaynağından talep noktasına ulaştırılması ekonomik gelişimin istikrarı açısından hayati öneme sahiptir. Yeni enerji kaynaklarının keşfi ve yeni enerji yolları, enerjide çeşitliliği arttırdığı gibi güvenlik konusunda da riskleri arttırmaktadır. Tam da bu noktada devreye giren enerji güvenliği konusu önümüzdeki yıllarda gündemi daha çok meşgul edecek ve üzerinde daha fazla araştırma yapılması gereken bir konu haline alacaktır.

KAYNAKÇA

- 1- <http://www.tuicakademi.org/bagimlilik-teorisi/> 26 Ocak 2014/ Erişim: 09.03.2017
- 2- <https://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> Erişim: 22.03.2017
- 3- Afşin C-D projesi Ve nükleer santral üretimlerinde alım yükümlülüğü ve arz güvenliği
<http://www.botyid.com/> Erişim tarihi 22.03.2017
- 4- <http://arsiv.ntv.com.tr/news/29924.asp>, Güncelleme: 11:28 GMT 12 Eyl., 2000, Erişim:
16.03.2017
- 5- <http://www.brentpetrol.com/> Erişim tarihi: 16.03.2017
- 6- <http://www.kamufinans.com/dunya-petrol-fiyatlarinin-tarihsel-gelisimi/Mar> 15th, 2017,
Erişim: 16.03.2017
- 7- Türkiye Petrolleri Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu/ Mayıs 2016
- 8- BP Statistical Review of World Energy 2015
- 9- BP Statistical Review of World Energy 2016
- 10- <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> Erişim tarihi:22.03.2017
- 11- Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma arayışı, Erdal Tanas Karagöl, Seyithan Ahmet Ateş
Salihe Kaya, Mehmet Kızılkaya, s.10